

המשטר באסטוניה הנאצית

(זונדקומאנדו א-1, משטר הבטחון וה-ס.ד.,
מחנות-בתי-כלא טארטו וטאלין ושאר מקומות דיכוי)

עוצבות המבצע ("איינזאץ-גרופן") ואיינזאצקומאנדו A-1

"עוצבות המבצע", הגדודים שנועדו למשימות מיוחדות, ה-"איינזאצגרופן", היוו חטיבות מיוחדות של משטרת הבטחון ברויך ומתפקידן היה לבסס את השלטון הנאצי בארצות שנכבשו ע"י משטר האוימים; לבצע רציונות המוניות באוכלוסיה היהודית שבשטחים הכבושים, לשם חיסולם הגמור של היהודים; להשמיד את הצוענים, בני הגזע הנחות; וכן לחסל את הקומוסארים הפוליטיים הסובייטיים ואת כל האלמנטים שעלולים היו לגלות, לפי המשווער, התנגדות לכיבוש הנאצי. האיינזאצגרופן התגלו בכל אומות אכזריות, לגבי העולם כולו, תחת לאחר כיבוש ארצות המזרח.

לאחר מר"ם בין נציגי ה-ר.ס.ה.א. לבין המטה הכללי של הוורמאכט הגרמני, נחתם ב-26.3.1941 הסכם על שיתוף פעולה בין מנגנון ההשמדה ("איינזאצגרופן") ובין המוסדות העליונים של הצבא, במשפטו כנידונם העיד אולנדורף: "באשר ליהודים וקומוניסטים, ניתנה, ערב המסע לרוסיה, הוראות בע"פ לאיינזאצגרופן ולמפקדי האיינזאצקומאנדוס. התוראות היתה כי באיזור הפעולה של האיינזאצגרופן בשטח הרוסי יש "לסלק" את היהודים וכן את הקומוסארים הפוליטיים של הסובייטים. באומרי "לסלק" מתכוון אני — להשמיד".

הקצינים הראשיים של האיינזאצגרופן היו אנשי "קריפר" (משטרה סלילית), גיסטאפר וה-ס.ד. (שרות הבטחון). כלומר, אנשים שהתמחו בביצוע מעשי דיכוי אכזריים. אנשי השורה היו — אנשי ה-ס.ס.ה. "וואפן-ס.ס." גרמניים וכן אנשי משטרה.

עם פרץ פעולות האויבה בין הרייך ובין בריה"מ, יצאו בעקבות הוורמאכט אנשי ה-"איינזאצגרופן", הוקמו 4 יחידות אינזאצגרופן גדולות: כל אינזאצגרופה (EG = Einsatzgruppe) בגודל של חטיבת רגלים; יחידות אלה צוינו באותיות A, B, C, D. כל יחידה מנתה מספר (4-5) אינזאצקומאנדוס, EK = Einsatzkommando ("זונדקו-מאנדוס", Sonderkommando), כל אחת בגודל של גדוד; ואלו היו מתולקות ליחידות בגודל של פלוגה, "טיילקומאנדו", עוצמתה של כל פלוגה נעה בין 500 עד 900 איש.

איינזאצגרופה A מסופחת היתה לחיל הצפון, (Heeresgruppe Nord), בראשה עמד ס.ס. בריגאדה-פיהרר, פראנץ שטאלקר, שדה הפעולה היה האיזור הבאלטי, (ליטא, לאטביה, אסטוניה) ואזורים יותר מזרחיים, לאחר ההתנקשות של פאריסזאגים אסטוניים בשטאלקר נהטנה במקומו, בתור ראש תאיינזאצגרופה — היינץ יוסט.

איינזאצגרופה B היתה מסופחת לחיל המרכז, בראשה עמד לכתחילה ארתור נבה, (Arthur Nebe) ולאחר מכן אריך נאומן (Erich Nauman), שדה הפעולה השתרע על פני האיזור שבכיוון מוסקבה, כולל חלקים מרוסיה הלבנה.

איינזאצגרופה C היתה מסופחת לחיל הדרומי באוקראינה, בראשה עמד אוטו ראש (Otto Rasch), איזור הפעולות השתרע עד לאיזור זיסטויר, נובראוקראינה, סוקול,

POLSKA ZJEDNOCZONA PARTIA ROBOTNICZA
ŁÓDZKI OŚRODEK PROPAGANDY PARTYJNEJ

(do użytku wewnętrznego)

SYJONIZM, JEGO GENEZA, CHARAKTER POLITYCZNY i ANTYPOLSKIE OBLICZE

Mgr WŁADYSŁAW KMITOWSKI

ŁÓDŹ

KWIECIEŃ

1968 r.

„הציונות, סוציאל, אופיה הפוליטי ופרצופה האנטיפולני”

stały się także reakcyjne kółka naszej emigracji, jak choćby grupa wiszcząca przy redakcji wydawanego z subwencji amerykańskiego wywiadu miesięcznika „Kultura”. Rolę taką „Kultura” i inne emigracyjne organy starają się spełniać już od dawna. W ostatnim jednak okresie przypadła jej szczególna rola.

Chodziło o możliwie najszersze dojście do rozmaitych grup wewnątrz kraju gotowych podjąć szerzej i bardziej otwarcie wymierzone przeciw polityce partii hasła. Chodziło przy tym o takie spreparowanie haseł, aby móc dotrzeć z nimi do możliwie najszerszych kręgów społeczeństwa, a w pierwszym rzędzie do młodzieży.

Grupy ludzi gotowych podjąć się tego istniały w naszym kraju już od dawna. Czasem dalekie od siebie i — pozornie — niczym nie związane, przygotowywały się do spotkania i wystąpienia na wspólnej platformie — walki z polityką naszej Partii.

OHYDA ZŁUDZEN

BĘDZIEMY RZĄDZIĆ 30 MILIONAMI GOJÓW...

Zrozumienie istoty wydarzeń marcowych nie jest możliwe bez spojrzenia wstecz, w okres który dla znacznej ilości obywateli polskich stanowi już historię. Wiedza o tych czasach jest niepełna, znacząca niedomówieniami. Historia najnowsza Polski jako dziedzina nauki stała się dyscypliną bardziej hermetyczną i tajemniczą niż egiptologia i asyriologia, które do czekały się rzeczowych a przystępnych opracowań. Niepojędzenia rolę we wciągnięciu części środowiska akademickiego do gry politycznej, której cele różne były przecież od dążeń młodzieży zapalczywej i nierozważnej ale patriotycznej i socjalistycznej odegrał fakt, że nieznaną postaw, oblicz politycznego, wcześniejszej działalności takich ludzi jak Żarnowski, Staszewski uniemożliwiła jej ocenę co w rzeczywistości kryje się za podrzuconymi pięknymi hasłami o potrzebie wolności i demokracji: jakie siły i w jakim celu chciały wykorzystać autentyczne zaangażowanie zdeorientowanej młodzieży.

Początków znacznej części tych sił, które w okresie czerwcowej agresji Izraela na kraje arabskie i potępi do marcowych dni 1968 roku ujawniały coraz bardziej swe właściwe,

עוצבות המבצע

לוצק, פולטאבה, טארנוטול, איטאן, רובנו, קיוב. אחרי ראש בא מאקס סומאס (Thomas).

איינזאצגרופה D פעלה בדרומה של רוסיה, באזור תחיל הגרמני ת"11 ולאחר התקדמותו של האחרון גם בקאוקאז. ראש האיינזאצגרופה היה אוטו אולנדורף (עד ת"14 בינוי 1942). אחריו בא קולונל בירקאמפ (Bierkamp). כל האיינזאצגרופות חייבים היו למסור דריחים לממונים עליהם.

A איינזאצגרופה

בידי איינזאצגרופה א' היה נתון גודל היהודים ו"צוייני המשטר" בארצות הבאלטיות (אסטוניה, לאטביה וליטא).

לאיינזאצגרופה זו היה מצורף המפקד העליון של ה"ס.ס. המשטרה, Höhere SS. und Polizeiführer = HSSPF צפון 101, אוברגרופנפיהרר פריצמאן (Prützmann) ומקום מושבו בריגה.

בראש איינזאצגרופה א' עמד כאמור פראנץ שטאלקר שמקום מושבו הקבוע היה קראסנוגוארדיסק (תחל מהשביעי באוקטובר 1941). איינזאצגרופה א' כללה 4 איינזאצ-קומאנדות — זונדרקומאנדו 1a (אסטוניה), גונדרקומאנדו 2 (ביילורוסיה), אינזאצ-קומאנדו 2 (לאטביה, שאבלי), איינזאצקומאנדו 3 (קובנה, וילנה, באראנוביץ). סך הכל מנתה איינזאצגרופה א' — 990 איש.

פראנץ שטאלקר קנה לו שם ברציחותיו התמוניות ועל חשבונו נוקשים (סס — 2273) כרבע מיליון הרוגים באזור תבאלטי וברוסיה הלבנה עד סוף ינואר 1942. הוא היה ידידו האישי של אדולף אייכמן ובסמוך לפרץ המלחמה היה גם מפקדו הישיר במשטרת הבטחון הנאצית. לאחר הירצחו נתמנה במקומו כראש האיינזאצגרופה א', ס.ס.בריגדה פיהרר וגנרל טאיור של המשטרה — תיינץ יוסס אשר היה בעצמו, במשך זמן מסוים, ראש משרד VI, ה"ר.ס.ה.א. ומסתיי 1942 ס.ס.אוברפיהרר דר אכאמר-פיפראדר, שמו של שטאלקר מוכר תכופות הודות לדריחת האיינזאצגרופה שלו שהיו מאד מפורסמים והיה בהם חומר תיעודי רב על רציחות האיינזאצגרופה ועל שיטות הטיור המתוכנן של איינזאצגרופה אלה.

זונדרקומאנדו א-1 שבאסטוניה

זונדרקומאנדו א-1 פיקחה על אסטוניה, מפקדת היה דיר מארסין זאנדברגר. ערד לפי מקצתו ומקומות פעולתו היו: טאלין, נארווא, טארטו, טארנו, סארמא, מתפקידיה של זונדרקומאנדו א-1 היה להשליט את המשטר הנאצי באסטוניה הכבושה באמצעות טיור והטלת פחד ועיי חיסול כל האלמנטים העויינים שעלולים במשך הזמן לבצע מבצעים עויינים נגד הנאצים (ככך הסתייעה רבות עיי ת.מיסל האסטוני ומשחפרי פעולה אסטוניים שבידיהם נמסרו בתיהכלא ומחנות הריכוז ואשר במי ידיהם חיסלו את אחיהם בני-עמם העויינים את המשטר).

תוך חודשים ספורים חיסלה זונדרקומאנדו א-1 את יהדות אסטוניה. באמצע שנת 1942 נערכה ראורגאניזציה של מוסדות המשטרה באסטוניה והוקם

מנגנון משטרי אחד * — „משטרת הבטחון והסד." של אסטוניה (Sicherheitspolizei und S.D. Estland), שהיתה מורכבת משני סקטורים: סקטור גרמני א' וסקטור אסטוני ב'. המפקד (Kommandeur) של משטרת הבטחון והסד. המאוחדת היה שטורם-באנפיהרר-ס.ס. ד"ר זאנדברגר, ראש הזונדרקומאנדו א-1. כלומר, משטרת הבטחון והסד. האסטונית היתה זהה עם הזונדרקומאנדו א-1 והגם שהיו בה, כל אחד בנפרד, סקטור גרמני וסקטור אסטוני, כל הנעשה על-ידה, בפקודת הזונדרקומאנדו א-1 נעשה.

הסקטור הגרמני היה מחולק לחמש מחלקות:

- AI — „שטאבסאבטיילונג" — בראשם: ס.ס. שטורםפיהרר שטארץ (Störz).
 - AII — „Lebensgebiete" — בראשם: ס.ס. ראונרשטורםפיהרר בוטנר (Buttner).
 - AIV — משטרה פוליטית — בראשם: ס.ס. שטורםבאנפיהרר זיילר (Seyler).
 - AV — משטרה פלילית — בראשם: ס.ס. שטורםבאנפיהרר ד"ר אולמן (Ulmann).
- ראש הסקטור הגרמני היה ד"ר אולמן והפקידו: גרופנלייטר א'.

הסקטור האסטוני היה מחולק לשבע מחלקות:

- BI — אירגון (Organisation) — בראשה עמד האופטמאן טיאא (Vladimir Tiit).
- BII — פרסונל והתכחות (Personal Ausbildung) — בראשה עמד האופטמאן אונס (Johannes Unt).
- BIII — ניהול ומשפטים — בראש עמד האופטמאן א. רייג (A. Raig).
- BIV — משטרה פוליטית — בראש עמד האופטמאן י. אנוק (Julius Ennok).
- (Politische Polizei)
- BV — משטרה פלילית (Kriminal Polizei) — בראש עמד קרימינאלראט האנסאר (Ernst Hansar).
- BVI — ריגול — בראש עמד האופטמאן טיאא (Vladimir Tiit).
- BVII — „פולקסטום" (Folkstum) — בראש עמד אוברסט סינקא (Arnold Sinka).

חשיבות מיוחדת נודעה למחלקת BIV, המשטרה הפוליטית שבראשה עמד אנוק. מחלקה זו היתה מחולקת לתת-מחלקות דלקמן:

- BIVA — קומוניסטים ותעמולת האויב; BIVB — מהגרים; BIVC — בלשות; BIVD — פיקוח; BIVE — עתונות; BIVF — הקירת האויבים; BIVG — פיקוח על הדואר. המחלקה היתה זו שעסקה בכל פעולות העושים בשטח אסטוניה. לאחר אנוק נתמנה לראש BIV — ויקס, והוא שימש בתפקיד זה עד שנת 1944 (עד שחרור אסטוניה).

ראש הסקטור האסטוני היה המאיר האסטוני איין ארווין סארא (Ein Erwin Mere) ותפקידו — גרופנלייטר ב'. איין סארא הועמד לדין, בעת היעדרו, במשפט סאלין (1962), ונידון למוות עבור פשעיו כראש הסקטור האסטוני של איינזאצקומאנדו א-1.

* לפי: Organisations plan der Dienststelle Revel; Sonderkommando 1-a (Anlage 4) שפורסם בספרים „12.000, סלוגי מחאטיקי", (על"י ובספרי „סמנות היהודים באסטוניה" (עמ' 377).

מחנות, בתי-כלא ושדות-קטל

בימי המשטר הנאצי כוסתה מפת אסטוניה ברשת ענפה של ריכוזים אליהם הובאו רבבות מאנשי אסטוניה וכן רבבות מארצות אחרות ושם דוכאו, הוענשו, הועבדו בפרך, נשללו מהם זכויותיהם האנושיות, הורעבו, התעללו בהם לבסוף הרשמו הן ע"י עבודת הפרך והתנאים האיומים והן ע"י הרצאתם להורג בשדות הקטל.

בתי-הכלא התמלאו עד אפס מקום והפכו למחנות. מקומות שתכלתם היתה למאות אסירים — הפכו בתי עוני לאלפים. חכופות שרר בבתי-הכלא והן במחנות אותו משטר — משטר עבודת הפרך, תנאי הרעב, ציפה יומיומית להובלות ל„אישם" — מקום שסמנו אין לחזור — שאיפיון וק את בתי-הכלא והן את המחנות.

ננסה לסווג את ריכוזי-השיעבוד הללו, קודם כל מבחינת מטרתם העיקרית:

א) בתי-כלא ומחנות לשם הטלת טירור על האוכלוסייה המקומית (האס-טונית), לשם כליאתם והריגתם של האסטונים שהתנגדו למשטר הנאצי או שעלולים היו להיות אנשי מחשבה חנוכה את הנאצים, לשם כליאתם והשמדתם המוחלטת של תאכ-לוסיה היהודית באסטוניה ושל תאוכלוסיה הצרענית האסטונית.

ב) מחנות-ריכוז עבור אסירים יוצאי ארצות חוץ (ובעיקרם יהודים מטרזיינשטאט, ברלין ופרנקפורט, וילנה וקובנה, טראנסילבאניה, צרפת), לשם השמדתם הכמעט-מוחלטת (משלוחי טרזיינשטאט והרייך, ובימים אחרונים של הכיבוש הנאצי, גם חיסולו של משלוח יהודים מצרפת), או לשם ניצולם למען התעשייה הצבאית ולמען צורכי הצבא — אגב „החמשתם הטבעית" (יהודי וילנה, קובנה, טראנסילבאניה). יש ואנשים שהובאו מחוץ ע"י דפורטציות, התגלגלו לבתי-כלא שנועדו עבור האוכלוסייה האסטונית וקרד מקרים, אמנם נדירים ביותר, שאסטונים מקומיים או צרענים מקומיים הגיעו למחנות שנועדו לאורחי חוץ.

ג) מחנות שבויי המלחמה (בעיקרם עבור שבויים סובייטים) שלא היה להם כל דמיון למחנות שבויים רגילים בעולם, אלא היו זהים, ע"י משטר האימים ששרר בהם, עם מחנות הריכוז וההשמדה. אותה עבודת-פרך, אותה תזונה רעב, אותן הרצאות להורג, ואף כן שלשה תוסעת החמורות המהירות והתלות בצרכי הצבא הגרמני של הרייך, לכתחילה כמעט השמדה גמורה של הכלואים ולאחר-מכן חיי עבדות תוך ניצול סכסימאלי לצורכי הצבא הגרמני.

בתי-הכלא והמחנות שנועדו לאוכלוסייה האסטונית המקומית קמו בד בבד עם כיבושה של אסטוניה בידי הנאצים. מחנות-השבויים הוקמו מיד עם כיבושה של אסטוניה והפיכתה לחלק של ארצות הכיבוש במזרח (יולי-ספטמבר 1941). המחנות שנועדו לאורחי חוץ, כפי שידוע לנו, הוקמו בסתיו 1942 (בספטמבר 1942 נערך הטראנספורט הראשון מטרזיינ-שטאט ליאנאלא), ורובם הוקמו החל מקיץ 1943 (באוגוסט 1943 הגיע המשלוח הראשון של יהודי גיסר וילנה).

כפי שאמרנו, בתי-הכלא באסטוניה בימי הנאצים נשאו אופי של מחנה-ריכוז והיו גם כאלה אשר אכן נשאו את השם מחנה-ריכוז, מבין עשרות בתי-כלא אלה, הנדולים ביותר היו בטארטו וטאלין. שורות מספר נקדיש לתיאורם המפורט בעזרת הצדדיות שהובאו לפני המשפטים בטאלין (1962/61) וחומר העדויות הארכיוני.

ט א ר ט ו

העיר טארטו נכבשה ע"י צבאות הרייך הגרמני ב־17 ביולי 1941. בראש הכובשים צעד לטארטו האופטמורמפיהרר־ס.ס. קורט פון גלאזנאפ (Kurt von Glasenap) שהיה מנוע תבארונים בארצות הבאלטיות.¹ כמפקד העיר טארטו נתמנה האסטוני פרידריך קורג (Friedrich Kurg) ובתור ממלא מקומו קארל נורטמאן (Karl Nortmann),² שניהם קצינים בצבא אסטוניה לשעבר. מיד לאחר כיבוש העיר הוקם ליד כלא טארטו מחנה־ריכוז טארטו שהפך לשם פחדים באסטוניה.

מינויים של אסטונים משתפי פעולה כראשי עיר, מפקדי בתי־כלא ומפקדי מחנות ריכוז ושאר מקומות דיכוי, עונשין והמתות, נעשה לפי דרכו של שטאלקר, שציין תכופות בדריחות שלו: להעמיד בראש מבצעי הדיכוי בני אוכלוסיה מקומית. לפי קו זה נססרו תפקידי הרצח והדיכוי בטארטו לחברי האירגון האסטוני הלאומני־צבאי „קייטסאלים“ (Kaitse) יסודות לאומנים אלה הקימו בטארטו את מחנה־הריכוז על „ביכר התערוכות“, מחנה שהפך עד מהרה להיות אחד ממחנות־הריכוז הגדולים באסטוניה ובו הוחזקו ושושעבו אלפי אסירים וממנו אף הוצאו להורג.

האסירים רובם היו אסטונים,³ ביניהם היו גם רוסים,⁴ שבויי מלחמה רוסיים,⁵ לאטבים,⁶ צרענים⁷ ויהודים.⁸

רוב היהודים הוחזקו גם ברחוב קאסטאני וכן בבית־הספר אשר ברחוב אלכסנדריה⁹ ובבית שברחוב פארגה.¹⁰

האסירים ברובם היו גברים אך היו ביניהם גם נשים,¹¹ נשים רוסייות,¹² אוקראיניות,¹³ יהודיות¹⁴ והיו שם גם ילדים יהודיים.¹⁵ לפעמים היה מגיע מספר האסירים ל־3,000 איש.¹⁶ מינהלת המחנה, המפקד הראשון של המחנה¹⁷ היה יוהאן יוריסטה (Jurieste) שנתמנה ע"י פרידריך קורג כעבור זמן הועבר להיות מפקד משמר מחנה־הריכוז, הוא אירגן את המתות והתמוניות של אסירי טארטו והשתתף אישית בהשמדתם של האסירים. הוא פקד על פעולותיהם של קציני ושומרי המחנה שמחפיקים היה להוציא את האנשים להורג, תכופות היה זה הוא אשר נתן את פקודות הירי.¹⁸

תפקיד ראשי נשא שם אסטוני אחר, קארל לינאס (Karl Linnaas) ששימש תחילה קצין־תורן במחנה ואח"כ תפס את מקומו של יוריסטה בתור ראש המחנה. במסך התקופה: אוגוסט 1941 — מאי 1943, כמו יוריסטה ביצע אף הוא כל מיני עינויים ואף השתתף ברצח של אסירים.

שלישי שמילא תפקיד ראשי במחנה בטארטו היה האסטוני ארווין ריכרד אדולף ויקס (Viks) שנתמנה לסגן מנהל „המחלקה המיוחדת“ במחנה (עסקה בהוצאת פסקי דין מוות על אנשים שנאסרו בידי השלטונות הנאציים ומשתפי הפעולה). אף הוא היה בין מוציאי פסקי דין מוות ואף ביצע אותם אישית.

תפקיד חשוב וראשי במחנה טארטו מילא גם הגלדפבל הגרמני פריץ היססן (Fritz Hissen).

לחנתלת המחנה השתייכו כמו כן: לויטנאנט לאאס (Laas), אספיראנט קופל (Koppel), לויטנאנט ארדל (Ardl),¹⁹ לויטנאנט לינדא (Linde) כן הצטיינו באכזריותם: מרק (Mark), קינאפואו (Kiunapuu),²⁰ תאשה אנדל טאסק (Endl Taks),²¹ רוברט טאסק²²

הנאי החיים בסחנה. בחדרים נמצאו אסירים רבים כליכך עד שתכופות לא היתה להם אפילו היכולת לישון במצב של שכיבה. בשל כך נאלץ חלק מהאסירים להימצא בשטח הבלתי מכוסה של המחנה שהיה מגודר בגדרתיל, הצריפים היו מלאים בשישפשים. לאסירים לא ניתנה כל עזרה רפואית ממשית.²¹ האיזטבאות בתאים היו בנות 4 קומות כל אחת.²²

התזונה. האסירים סבלו מרעב כרוני. תזונתם היתה מורכבת ממאכלים גרועים ואם ניתן להם בשר במרק היה זה בשר סוסיים במצב של ריקבון.²³ "בבוקר — גזול חום המכונה קפה; ביום — מים מסריחים אשר שטים בהם עלי כרוב; בתוך זה היו מכניסים גם בשר סוסיים שהעלה רקב; בערב — שוב מים שנקראו תה."²⁴

עונשים והתעללויות. כעונש נהגו לחלוקת בשוטים. גבר היה סופג 50—100 מלקות ותאשה — 25 מלקות.²⁵ אילצו גברים וגם נשים לרוץ, להשתטח בתוך זוחמת המחנה, להמשיך לרוץ וחזר חלילה, וכל זאת אך ורק כדי להתעלל בהם.²⁶ עד לאיבוד ההכרה. במיוחד נהגו להתעלל בנשים. הן הוכרחו להשתתף באורגיות עם ראשי המחנה ועוזריהם. לאחר שובם ממעשי הרצח היו נהגים לעתים לאנוס את הנשים.^{27 28 29 30} על אונס 25 נשים רוטיות סיפר העד ולטרי.³¹ כן סיפרה על כך העדה, אסירת טארטו, טשאקובינגא.³² על אונס נשים אוקראיניות סיפר טיניסמאא.³³ כן סופר על מקרי אונס של נשים יהודיות בתוך המשאיות אגב הובלתן להורג.³⁴ אסירים רבים הוכו עד מוות. מבצע זה נעשה בתוך אורוות סוסיים שבמחנה, אורוות שהוכנה במיוחד למטרה זו.³⁵

רצח האסירים. נקבע כי במחנה טארטו הושמדו למעלה מ-12,000 אסירים.³⁶ רובם — במשך החודשים הראשונים לשלטון הנאצי באסטוניה. ביולי — דצמבר 1941 בלבד הושמדו 8,000 איש.³⁷ מדי יום ביומו היו הורגים כ-150 איש.³⁸

בטארטו נמצא "הא נידונים למוות" אשר כלואיו היו מתעבדים ישר ממנו אל שדה ההמתות. את האסירים היו מוציאים להורג בתוך תעלה נגד טאנקים, בעיריה לאמאטיס (Lemmatis). תעלה זו נחפרה עם תחילת המלחמה גרמניה—אסטוניה לשם הגנה נגד טאנקים של האויב והיתה בריחוק של 100 מ' מהכביש.³⁹ עומקה 3 מטרים ואורכה 800 מטרים.⁴⁰ לשם הוצאתם להורג היו מביאים את האסירים במשאיות.⁴¹

מעשים אלה של הוצאה להורג היו מתבצעים כמעט מדי יום ביומו.⁴² לפעמים אף מספר פעמים ביום.⁴³ וקרה אף שהגיעו ל-7—8 פעמים ביום.⁴⁴ בין המובלים למוות היו גברים ונשים ואף ילדים בני 2—5 (רובם יהודים). לפעמים היו זורקים את התינוק כלפי מעלה ויורים בו תוך כדי מעופו.⁴⁵ בין המוצאים להורג היו גם חיילים ופצוצי מלחמה שנישאו על גבי אלונקות (כנראה היו אלה שבריי מלחמה סובייטיים).⁴⁶

על כל הפעולה של משלוח אנשים לשדה הקטל פקדו: לינאס, אנשי "המחלקה המיוחדת" וגם יוריסטה.⁴⁷ למען לפקח על ההמתה ביריה היו גורעים לשדה הקטל — לינאס, לאפיק, ויקס, קולמייסטאר.⁴⁸ בשעת ההמתה היה נוכח גם הפלדפבל הגרמני היסטאן.⁴⁹

הנידונים למוות צוו להחפשט במחנה.⁵⁰ ומי אשר לא מילא פקודה זו קיבל מכות נמרצות.⁵¹ בגדיהם וחפציהם של הנידונים הפכו שללם של מנהלי המחנה.⁵² את ידיהם של האסירים היו קושרים בחבלים או בחוטי תיל והיו מובילים אותם כשהם קשורי ידיים למרום הקטל.⁵³ הכופות היו קושרים את האסירים זה לזה בחבלים ובשרשראות.⁵⁴ כנראה

חששו שמא ימלטו. בהימצאם בתוך המשאיות צוו לשבת על תחתית המשאית. לאחר שהיו מגיעים אל שדה הקטל היו שומרי המחנה מעמידים את האסירים על ברכיהם כשפניהם אל פני התעלה ומאחורי כל אסיר עומד שומר. עפ"י פקודת חקצין התורן היו השומרים יורים בעורפם של האסירים והללו היו מתגלגלים מתים אל תוך התעלה.⁴¹ לאחר המיבצע היו השומרים יורים בכל מי שעדיין גילה אות חיים ומפזרים חול על גוויות ההרוגים. קרו מקרים שאנשים נקברו כשהם עדיין חיים.⁴² הדבר אושר ע"י האקסטרמאציות שהוכיחו כי על גוויותיהם של אסירים מסויימים לא נמצאו כל סימני פציעות.⁴³

בין האסירים נמצאו אמנים, מורים, שחקנים, מרצים וסטודנטים של אוניברסיטת סאלין.⁴⁴ בעת ששפטו סאלין הזכירו בין הרוגי טארטו: פרופ' פטר רובלול, הצייר הגדוע אנריס יוחאנס, פרופ' צבי זילברשטיין, פרופ' קלימאן (מאוניברסיטת טארטו) ועוד. האסירים שהגיעו למחנה עם סימון „לטיפול מיוחד" היו מועברים במישרין אל „תא הנידונים למות". אלה שהגיעו עם סימון „לטיפול כללי" היו צריכים להמתין זמן ממושך למרחם.⁴⁵

ההחלטות על חמתה ביריות ניתנו ע"י „המחלקה המיוחדת".⁴⁶ אשר בראשה עמד לאפיק. בדרך כלל הגיעו שומרי המחנה למקום שדה הקטל במצב של שיכרות.⁴⁷ ולאחר שהריגות היו נותנים להם כהל.⁴⁸ וכן ניתנו להם בגדי ההרוגים.⁴⁹ לפעמים היו עוקרים את שיני הנהג מפי הנידונים. לשם כך אירגן שומר המחנה לוכטאאר „סדנאות מכאניות" מיוחדות ובמלתחות מיוחדות היה עוקר את שיני הנהג מפי הקורבנות.⁵⁰

בטארטו הוקם מחסן שהכיל את כל בגדי האסירים וחפציהם. בדרך כלל נמצאו שם הבגדים הגרועים ביותר, את המשבוצים יותר היו מפקידים במחסן מיוחד תחת פיקוחו של הפלדבל היסטאק. לאחר כל מבצע של הריגה היו הרוצחים מחלקים ביניהם את בגדי ההרוגים.⁵¹

כשהתחילו להתקרב צבאות בעלות הברית התחיל גם מיבצע טישטוש והסוואת הזרועות של התמתות ההמוניות. הדבר נעשה ע"י קוסאנדו מיוחדת שאילצה אסירי המחנות לשרוף את גוויות ההרוגים.⁵²

מחנה טארטו שימש בעת ובעונה אחת גם כלא ומקום עינויים לכלואי וגם מחנה מעבר של הנידונים אל שדה הקטל.

הערות

ס א ר מ ו

1. כל מראי המקומות בסוף על מחנה טארטו הם דברי עדויות המכונים בספר „12.000" של ק. לאפיק וא. מארטינסון: „12.000" עמ' 4.
2. שם, 3.
3. עדות הנאשם יוריסטה — Juriste, שם.
4. יוריסטה, שם, 43—44.
5. יוריסטה, שם, 43; פאול מאגאטשק — Pavel Magatshek, שם, 74.
6. ראה את הפרק המיוחד המוקדש ליהודים בבתי-הכלא ובמחנות אסטוניה.
7. שם, האנס יאלאקס — Hans Jalakas; 45; האנס לאאטס (Hans Laats), 25.
8. האנס לאאטס, 45.
9. שם, ששאקיטנא, 75; ולטרי, 68; טיסטאא, 66; יוריסטה, 43.

10. שם, חלטר, 68, טשאקובינא, 78.
11. טיטמאן, 66.
12. שם, קולברג, 54.
13. ראה את ה"ביוגראפיות" שלהם בספרים "12.000", "סלובי סחאסטיק" ו-"מתנות היהודים באסטוניה".
15. לפי קביעתה של הוועדה הממשלתית המיוחדת באסטוניה לחקר פשעי הנאצים באסטוניה וכן לפי ססקיהדין בעניין הפושעים האסטוניים, 20 באפריל 1962 ("12.000").
16. עדויותיהם של קולברג, 154; אוגוסט מילר, 60 ("12.000").
17. האנס לאאס, 25, שם.
18. ססקיהדין במשפט הפושעים האסטוניים, 1962.
19. "12.000", סאלמא רול, 26; יוריסטה, 43-44; לילי ליוקה, 76.
20. שם, קולברג, 27.
21. שם, ארטבאלד מאס, יאאר (Jajar), 58.
22. שם, זאני ניאו, (Zeni Neo), 61.
23. שם, זאני ניאו, 62.
24. שם, לואיזה פריי (Lulise Frei), 66, 67.
25. שם, 32, 102.
26. שם, ארטבאלד מאס, 31, יאאר, 58.
27. שם, הילדא יאלאקאס, 31.
28. שם, איאנה ריינטולד, 32.
28. שם, אולאו קאריקוסק, 32.
30. שם, הילדא יאלאקאס, 64-65.
31. שם, חלטר, 68.
32. שם, טשאקובינא, 78-79; שם, 103.
33. שם, טיניסמא, 66.
34. שם, 103.
35. שם, רודולף סול (Rudolf Sol), 66.
36. לפי קביעתה של הוועדה הממשלתית המיוחדת באסטוניה לשם חקר הפושעים הנאציים באסטוניה, וכן לפי ססקיהדין בעניין הפושעים האסטוניים, 20 באפריל 1962 (שם, 1961).
37. לפי גאוס הקטיגור במשפט סאלין, 1962 (שם, 102).
38. שם, קולברג, 154.
39. שם, אוגוסט מילר, 60.
40. שם, האנס לאאס, 25.
41. ססקיהדין, 161.
42. שם, 109.
43. שם, אנדלה סואיטס (Andela Suits), 25.
44. שם, סאלמא רול, 26; יוריסטה, 43-44; לילי ליוקה (Lili Lioke), 76.
45. שם, לילי ליוקה, 76.
46. שם, יוריסטה, 44.
47. שם, קאס, 26.
48. שם, 103.
49. שם, האראלד קולבארג, 37.
50. שם, ארנולד יאסקא, 58.
51. שם, יוריסטה, 45.
52. שם, 102.
53. שם, לאאס, 55.
54. שם, יוריסטה, 45.
55. שם, ניאו, 62.

56. שם, מאסט, 56.

57. קוטאנור מיוחדת, "בריגדת המוות 1065" בראשותו של שטאנדארטנפיהרר בלובל, מתפקדת היה למחוק את עקבות הוועדות הנאציות ברוסיה, בפולין, בגאליציה; היא פעלה מסתיו 1942 ועד ספטמבר 1944. על כך העידו במשפט אייכמן העדים לואן וולס (ווליצקר) אברהם קראסיק. גם בשדה הקטל פונאר שליד וילנה נאלצו שרידי גיטו וילנה לשרוף את נזיות הנרצחים ולסחוק את העצמות למען לא יסאיר שריד וסימן לרצח ההמונים.

טאלין

החל מסתיו 1941 הפך כלא טאלין גם למחנות-ריכוז. משום כך החזיקו בו לא רק פושעים פליליים אלא גם אסירים פוליטיים רבים, כלומר, היו בו גם כאלה שהיו חבושים אך ורק בכלא וגם כאלה שרק בלילות שוכנו שם ובימים עברו מחוץ לכלא. רובם הסכריע היו אסטונים ומקצתם כאלה שהוגלו מארצות אחרות. הם ובני משפחותיהם שנידונו לישיבה ממושכת בכלא-מחנה זה ואף כאלה שנידונו לישיבה ארעית (טראנויס)¹.
החל מה-1 ביולי 1942 קיבל בית-כלא זה את השם "מחנה לחינוך ע"י עבודה — טאלין".²

האסירים, ישנם מקורות האומדים את מספר הכלואים ב-6,000 איש³ וישנם האומדים אותם ב-10,000 איש⁴. בין האסירים נמצאו כ-3,000 נשים⁵. לטאלין הובאו אסירים מכל קצות אסטוניה, ביניהם גם אסירים מטארטו.⁶
לפי דריחות רשמיות של כלא טאלין, נמצאו בו ביום ה-19 בדצמבר 1941 — 1869 אסירים (בה בשעה שהתכולה התקינה של בית-הכלא הייתה עבור 1442 איש לבד, משמע, נמצאו בו 127 איש למעלה מתכולה הנורמאלית).⁷

לפי דריחות משנת 1943, מאיזור טאלין—כארי, עד חודש מאי 1943:⁸
4014 לא-יהודים.

640 יהודים (מהם נורו 610 ו-30 הועברו למחנות-ריכוז).⁹
4654

לפי דריחות משנת 1943, מאיזור טאלין—כארי, עד חודש מאי 1943:¹⁰
5,810 איש — נאסרו.

2,134 איש — נורו (ביניהם 659 יהודים ו-253 צוענים).¹¹

לכלא טאלין היו סניפי משנה. בדריחות שהוגשו למשפט טאלין משנת 1961 מדווח על כלא טאלין וסניפי המשנה שלו¹² כי עד פברואר 1944 הושמדו בבית-הכלא של טאלין — 7705 איש¹³ ובכל ימי הכיבוש הנאצי הושמדו באיזור טאלין—כארי — 10,500 איש.¹⁴

מינהלת המחנה קומנדאנט המחנה היה אלכסנדר לאאק אשר קודם לכן היה קומנדאנט המחנה יאגאלא (המחנה שהוקם באוגוסט 1942 והובאו אליו כמה מאות יהודים, בעיקר נשים, ממשלוח שהגיע מטרזיינשטאט בסוף אוגוסט 1942 וכעבור חודש ממשלוח שהגיע מהרייך — ברלין ופראנקפורט-דה-מייין).¹⁵
סגן מפקד בית-הכלא של טאלין היה מיכאל סולאוויליוס (Michelsoo Julius).

עוצבות המבצע

אחד המפקחים הראשיים היה ניקולאי ליידי (Nikolaj Leid). בין השאר נהג לעזור בתליית אסירים וכגמול על כך היה מקבל 100 מארקים.

אחד המפקחים הראשיים הנוספים היה קארל אאוא (Karl Aua).²⁷ אחד הרוצים במחנה היה קארל טאגאסאר (Karl Tagasaar).²⁸ אף הוא נהג לסייע בתליית אסירים. עבור כל תלייה היה מקבל גמול של 100 מארקים. לפי דבריו תלה 13–15 אסירים.²⁹

במשפט טאלין הוזכרו שמוניהם של עוזרים נוספים שסייעו בידי התליינים: ויטפואם (Vitpuun), איסופ (Isup), פאדאיאס (Fedajas).³⁰ כנראה כל צוות המחנה החל בשומרים הפשוטים ועד הקצינים, הגרמנים והאסטונים. השתייכו ל-ס.ד. ול-ס.ס.³¹

ילדים בין אסירי טאלין היו גם ילדים, כבר החל מסוף 1941. כנראה כולם או מרביתם היו ילדים יהודיים.³² לפי אחד הדוחות הרשמיים משנת 1943 עברו את כלא טאלין, מה-1 בינואר 1943 ועד ה-31 בדצמבר 1943 – 117 ילדים בנילים, מבני שבועות מספר עד גיל 15.³³

תליות, בתוך כלא טאלין היה "תא תליות" מיוחד בו היו מבצעים את התליות.³⁴ ניקולאי ליידי³⁵ וקארל טאגאסאר³⁶ היו בין מבצעי התליות, כפי שמוזכר, עבור גמול של 100 מארקים גרמניים. קארל טאגאסאר הודה כי הוא עצמו תלה בין 13 ל-15 אסירים. הוא אף תיאר בעדותו לפני משפט טאלין כיצד בוצעה תלייה אחת כזו בסודו.³⁷ אולם בוצעו גם תליות פומביות, בתוך חצר בית-הכלא. במקרה של תלייה כזו נהגו להוציא את כל האסירים אל החצר לסען יהיו נוכחים בשעת התלייה הפומבית. אחד הגורמים לתלייתם של אסירים היתה חסלת אשמה עליהם מצד ד"ר פרום, רופא המחנה, הוא העליל עליהם כי "חבלנים" הם ומפיצים במתכוון את כיני טיפוס הבהרות בין האסירים וע"י כך הם גורמים להתפשטותה של מגיפת טיפוס הבהרות במחנה.³⁸

ההריגות בכלא-מחנה טאלין, תא הנידונים למוות היה תא מיוחד שאליו היו מובאים הנידונים (חדר מס' 5 ואח"כ חדר מס' 64). לפנות ערב היה מספרם מגיע ל-30 ועד 40 איש.³⁹

מספר המוצאים להורג מכלא-מחנה טאלין לא היה קבוע. היו ימים בהם הגיע מספר המוצאים להורג ל-67 איש.⁴⁰ ולפעמים גם עד 91 איש. ישנם מקורות המספרים על 100 – 150 איש שהוצאו להורג מדי יום באותו מחנה.⁴¹

פעמים מספר במשך הלילה היו יוצאות משאיות מכלא טאלין בהן הובלו הנידונים להורג.⁴² תכופות היו מובילים אותם עירומים לגמרי וקרו מקרים שהנידונים קפאו מקור תוך כדי הובלתם אל שדה הקטן, מחמת הקרה.⁴³ סגן מסקד כלא טאלין, מיכקאלסווא, העיד במשפט טאלין 1961, כי מכלא טאלין הוצאו להורג, בימי המשטר הנאצי, כ-2,500 איש.⁴⁴

לפי דבריהם של שוטרי טאלין ניתן להבין כי מקום הקטל היה "קאבארנאאמא" ליד כביש נארווא, 25 ק"מ מחוץ היי. אולם מתברר כי "קאבארנאאמא" היא היא "קאלווי-לייווא", מקום שם נהרגו היהודים שהובאו מטרנזיטשטאט ומהרייך.⁴⁵ "א.א.", "קאלווי-לייווא" היה שדה קטל בינלאומי.

האסירים היהודיים מיאגאלא מועברים לסאלין. ב־5 בספטמבר 1942 הובאו למחנה האסטוני יאגאלא 75 בחורות יהודיות וכמה עשרות גברים יהודיים שהובאו מטרזיינשטאט²² וכעבור חודש בערך הובאו לשם 150 נשים וגברים יהודיים מהרייך.²³ יחד אומדים אותם ב־300 איש. הם היוו כ־10% ממשלוחי טרזיינשטאט והרייך. היתר מוייגו למוות בתחנת ראסיקו והוצאו להורג בקאלווי-לידא.

כעבור חודשים מספר, בתחילת דצמבר 1942, הועברו 100 נשים מיאגאלא לעבודות שונות בטאלין ואוכסנו בבית הכלא המרכזי בטאלין.²⁴ אחיכ הגיע לסאלין גם חלק מן הגברים שביאגאלא.²⁵ בקיץ 1943 הוגלו שאר הנערים מיאגאלא לכלא טאלין ושם עבדו יחד עם הנשים.²⁶ אולם רובם של שרידי יאגאלא שהובלו לסאלין היו נשים.

עדות מקיפה על פרשת חייהן של הנשים היהודיות מהרייך ומטרזיינשטאט שבכלא טאלין מסרה אירמה פטראסקובה:²⁷ "הן עבדו ליד חוף הים. היה עליהן לפנות את ההריסות של נמל טאלין, שרידי החומות, גרורות הברזל וכי' שהצטברו לרוב בנמל, מחמת הפצצות הסובייטיות. "פירוק הריסות" (разрушение) ועבודות בניין (Bauarbeiten) היו בעיקר העבודות שהוטלו על נשי יאגאלא במשך כל זמן שהותן בכלא טאלין. חלק מהן הועבר לעבודה בכפר דייגים קוטלי שם צריכות היו לעבוד בבניית אמת מים (וואדוקט").

תנאי חייהן היו קשים מאוד. בכל תא התגוררו יחדיו עשר נשים. התזונה: בבוקר — מים רותחים הקרויים "קפה", בצהריים — מרק דגים מלוח, 350 גר' לחם ליום וחתיכת מרגרינה. מחמת עבודת הפרך הציק להלן הרעב לאסירות. רבות מהן התכסו בפרונקולים בלוחית חום גבות.

לאחר ספטמבר 1943 הוצאו נשים אלה (יחד עם שארית הגברים) מכלא טאלין והובלו למחנות הריכוז שגרעדו ליהודים (שם רוכזו יהודי גיסו וילנה וקובנו). ראשית כל הועברו לקוטלא יארווא שליד המחנה ארדה ומשם הפיצוץ גם למחנות אחרים, כגון ווייווארא, קיבולי, גולדפילץ, קלוגה, לאגדי, כותב שורות אלה, שהיה אסיר במחנות אסטוניה, פגש נשים אלו ביחידות העבודה במחנות בהם עבר: ווייווארא, גולדפילץ ולאגדי. מהן נשארו בחיים רק כמה עשרות. 6 מהן העידו במשפטי טאלין.

כל אֶ-מִחְנֶה בִּינְלָאוּמִי, לפי עדותם של רבים, שימש כלא־מחנה טאלין מקום עונשין והשמדה לאסירים בני עמים שונים, אסטונים,²⁸ יהודים (אזרחי אסטוניה שרוכזו כאן לשם השמדתם וכן יהודים שהובאו לכאן מארצות אחרות, כגון שרידי הטראנספורטים מטרזיינשטאט ומהרייך; וכן יהודים שהובאו ממחנה לאגדי לשהות מעבר של לילה אחד למען שיוכלו מכאן להורג בקלוגה).²⁹ הונגרים, צרפתים³⁰ וליטאים.³¹

השמדת 1000 אסירי טאלין, לפני יום השיחרור, עם התקרר צבאות הסובייטים חסל המחנה ורבים מכלואיו הועברו לשטושהוף.³² אולם עם הנסיגה הטבחית של צבאות הגרמנים החליטו שלטונות המחנה לחסל רבים מבין כלואי המחנה ע"י שחיטה המונית. השחיטה בוצעה באוגוסט 1944³³ ונהרגו אז 1000 מכלואי המחנה.³⁴ במקום הקטל מאטסאקאלמיסטו (Metsakalmistu).

קארל אואר, אחד מראשי הפקחים של כלא טאלין תיאר שחיטה המונית זו:³⁵ "...את האסירים היו מוציאים בקבוצות בנות 50 — 100 איש והם הובלו במשאיות מכוסות בברונסים. למען לא לעורר פאניקה בין האסירים הודיעו להם כי הם מובלים

עוצבות המבצע

למקום בו עליהם יהיה לבנות קו מגן סביב לשאלין. לכל אחד מהם הוצע לקחת עמו ספל וכף...".

לאנשי הסביבה הוגד כי במקום זה, מקום הקטל, נעשים ניסויים בטכניקה מלחמתית חדשה ומשום כך אל להם להתקרב.⁴⁵

השחיסות ההמוניות, שנערכו בקלוגה, עם הנסיגה מאסטוניה (2,400 איש בערך), לאגדי (500 איש), כלא-מחנה שאלין (1,000 איש), מראים על קו כללי של חיסול וחשמדה המבוצעים באסירי מחנות בעת הנסיגה של צבאות הרייך הגרמני. גם ברגע האחרון השתמשו השלטונות האציים באמצעי רמייה, חטעייה והולכת שולל כנגד המובלים למוות (בקלוגה הודיעו לאסירים כי הם מובלים אל עומק גרמניה; בלאגדי הודיעו לאסירים כי הם מועברים למחנה נוח יותר, בטאלין הודיעו על הובלתם של האסירים לעבודות בנייה).

שאר מקומות הכליאה, השיעבוד וההשמדה שנועדו לאוכ' לוסיה המקומית, הידיעות המובאות בפרק זה מבוססות על רשימת בתי-הכלא ומחנות-הריכוז בימי הכיבוש שהנאצי באסטוניה אשר הוכנה לפני משפט טאלין, 1961. הרשימה כתובה רוסית, פוסיקופיה ממנה נמצאת בידורשם בירושלים.⁴⁶

האפסאלו (Haapsalu) — כאן התקיים כלא האפסאלו אשר אליו היו מובאים

בעיקר אסירים מגליל ליאנמא (Lianemac) — נהרגו בו למעלה מ-1,000 איש.⁴⁷

וואלגא (Valga) — כאן התקיימו 3 מחנות-ריכוז, בעיקר עבור שבויי מלחמה;

באיזור זה נהרגו 15,000 שבויי מלחמה ונורו 525 אנשים.⁴⁸

ווירוס (Virus) — כאן התקיים בית-כלא מרכזי עבור האיזור כולו, בשטח

האיזור נהרגו 1,000 איש.⁴⁹

ווירומא (Virumae) — במחנות אשר באיזור נהרגו 15,000 איש.⁵⁰

ווילאנדי (Vilandi) — בשטח נהרגו 15,000 שבויים ואזרחים.⁵¹

יארואקאנדא (Jarwakanda) — מחנה-ריכוז; כאן נהרגו מאות כלואים,

ביניהם רבים מהקומבינאט יארואקאנדא.⁵²

מוררו (Murru) — מחנה-ריכוז; כאן נכלאו מאות אנשים בני עמים שונים;

הם היו מובלים לתורג בקאלווי-ליווא.⁵³

נארווא (Narwa) — כאן התקיימו 7 מחנות-ריכוז; בבית-היסודי, במעדרן,

בבית-החרושת לפישתן, בקסרקטין, בנארווא נמצאו עשרות אלפי אזרחים ושבויי מלחמה

סובייטים. בימי הכיבוש הנאצי נהרגו שם 25,000 אזרחים ושבויים סובייטים.

על היהודים מניסו וילנה, אסירי מחנה-הריכוז נארווא — ראה את הספר „מחנות

היהודים באסטוניה".⁵⁴

פיארנו (Pärnu) — באיזור זה נהרגו 1,000 איש.⁵⁵ ההריגות היו מבוצעות

במרחק של 9 ק"מ, מאחורי פיארנו, בשטח מיוער, את הנידונים למוות היו מוציאים

מספקדת „אומאקייסה", האחראי להריגות היה האופטסטורמפירר וילם רייד; סגנו היה

מיכאל פיימרה (Michal Paimre) והרופא ד"ר פרום. בבית-הכלא נאסרו עשרות אמהות

יהודיות שהובלו לתורג אל השטח המיוער ועשרות ילדים יהודיים שנהרגו בבית-הכנסת

של פיארנו.⁵⁶ בדריח של האיינזאצקומאנדו א.6. מוזכר כי פיארנו שימש כמקום מאסר

של יהודים כשרים לעבודתם.⁵⁷

קוראסאארא (Kurassaare) — בבית-כלא זה ובכל האיוור בהרגו 7.000 אזרחים, 17.000 שבויים. ס"ה — 24.000 איש.
 חארקו (Harku) — מבאן הובלו לקאלווי-ליווא והוצאו להורג צוענים וביניהם ילדים מגיל שלוש ועד חמש."

מקטנות-דיכוו אלה, בתי-כלא, מחנות ושדות-קטל חידו בסיס לשלטון הנאצי באספוניה.

הערות לפרק טאלין

1. מיסמכי ארלטון, כרך 5 עמ' 53.
2. רשימת המחנות, "יד ושם", 2-15-64, 3.
3. שם, עמ' 3. עדותו של מיכקאלסווא יוליוס: "בכלא היו כ-6,000 איש, אך מספר זה לא היה יציב מפני שהמיד הובאו לשם אנשים חדשים והוצאו אלה שנודלם כבר נחרץ". "סיכום האשמה", 8.
4. מיסמכי ארלטון, כרך 5 עמ' 53. עדותה של האשה ליידה וואלוואס שעברה את מחנה טאלין (International Tracing Service, Headquarters, 691).
5. לפי עדותה של ליידה וואלוואס.
6. "סל, סוז", 147.
7. מיסמכים מהשטרת הפוליטית באספוניה הנאצית שהוצגו לפני משפט טאלין, 1961, סל, סוז, 175.
8. דריחות המשטרה הפוליטית באיוור טאלין-כארי, שהוצגו לפני משפט טאלין, סל, סוז, 187.
9. "סל, 154.
10. לדברי הקטיגור במשפט טאלין, 1962, "12.000", 136.
11. "רשימת מחנות", 2-15-64, 3.
12. נאום הקטיגור במשפט טאלין, 1962, "12.000", 100.
13. "סל, סוז", 189.
14. עדות קארל טאנאסאאר, סל, סוז, 182.
15. עדות ניקולאי לייד, סל, סוז, 182.
16. עדות קארל אוא, סל, סוז, 190.
17. עדות קארל טאנאסאאר, סל, סוז, 182.
18. עדות קארל טאנאסאאר, סל, סוז, 183.
19. כך מעידה ברברי עדותה ניצולת המחנה ליידה וואלוואס, 28.9.1950, J.T.S.H. 691.
20. על ילדים יהודיים שהובאו לטאלין עוד בסוף 1941, בתוך טראנספורטים של יהודים מארצות אוסטריה, צ'כוסלובאקיה, גרמניה וצרפת, סיפר בעדותו גרהארד איסוס (פי שהיה סגן מפקד משטרת השמירה של בית-הכלא המרכזי בטאלין).
21. "סל, סוז", 180.
22. "רשימת המחנות", 2-15-64, 3.
23. עדות ניקולאי לייד כיצד ביצע את התליות, סל, סוז, 182.
24. עדות קארל טאנאסאאר כיצד ביצע את התליות, סל, סוז, 182.
25. וכך מתאר קארל טאנאסאאר את עונש התלייה בכלא טאלין, סל, סוז, 182-183: "...בשעה 9 בערב היה מניע אל תא הנידונים למות הכוסר סיארי מהכנסיה של אולאויסטא או איש כסודה אחר, היו קוראים עם הנידון את ההפילה וכשעה 11 היו באים אל תא זה הקטיגור הגרמני (אסטוני לפי לאומיותו), שני קצינים גרמניים, סגן מפקד המחנה מיכקאלסווא, חרושאים פרומ או אואסס... לאחר שהוקרא בזר הדין תית הקטיגור אוסר לי: "תליין, טלא את המקורך ו' לאחר סגן היו איסוס, ויספואוס או פאראיאס, מובילים את הנידון אל המדור השלישי של התא חידו מעמידים אותו על דרגש מיוחד, אני הייתי קושר את רגליו ושם על צווארו את העניבת.

עוצבות המבצע

- לאחר מכן הייתי לחץ על המנוף הנדון תת נשאר תלוי עד כוא המוח, אותו היו קובעים הרופאים פרופ או אדאמס...
26. על מקרה תליית פומבית שבוצעה ב־4 אסירים שהואשמו ב„הפצת הטיפוס בתוך בית־הכלא“ סיפרה העדה כיליא וואנאס, מי שהייתה אסירת טאלין ומשפחת ענת ציר במועצה העליונה של אסטוניה—ס.ס.ר.
27. מהמיסמכים הארכיוניים שהוצגו בפני משפט טאלין, 1961, סל, סח, 183.
28. סל, סח, 122.
29. עדותו של מיכקאלסווא, סל, סח, 184.
30. עדותו של קארל טאנאסאאר, סל, סח, 120 : „ב־4 בבוקר נחנך וייתי לפטוח את שער הכלא ומנע את היוצאים. הנברים היו צירוסים לבגדים חגשים בלבנים דקים בלבד, כל האסירים היו קשורים זה לזה בחבלים. בקבוצות של 20—25 איש, שני אנשים מתוך פלוגה מיוחדת היו מוסכים את הנדונים בקצות החבל אל המשאית ומובילים אותם להורג“.
31. עדותו של מיכקאלסווא, סל, סח, 184.
32. מהמיסמכים הארכיוניים שהונשו לפני משפט טאלין, 1961, סל, סח, 185.
33. סל, סח, 185.
34. עדות אולגה פרלנר, 4.
35. עדות גרסס, סל 36. עדות פטרסקובה, 15.
36. עדות פרלנר ופטרסקובה : רשימת השמות של המעבירים טאנאלא לכלא טאלין פורסמה ב„סלוגי מדיאטיק“, 131—133.
37. ראה עדות מפורטת של אירטה פטרסקובה.
38. רובם של אסירי טאלין היו כנראה אסטונים. בשנים 1941—1942 : ביניהם גם רבים מהאינט־ליבציה האסטונית, אנשי אוניברסיטה, מורים ואמנים : ייזכר כאן המופל הנודע יוחאן רובנס מחבר ספרי המובילות „מאבק“ ר. יוליוס יורנס מנצח את עצמו וכן את המחזה „האשמים“ (נחנך בכלא טאלין ב־2.4.1942 (סל, סח, 202).
39. ראה עדותו של ניסים אנוליק, „גאוס“, 5. „שיחת“, 4. ואת עדות ההקלטה של אחי, בנימין אנוליק, „ידושם“.
40. עדות קובה (Kova), סל, 102, על הבאתם של הנגרים לכלא טאלין, סח, 1942 (לא סן הנכנע כי הונגרים אלה היו יהודים).
41. עדים סיפור על הצרפתים בכלא טאלין, ברוד כי בין הצרפתים היו גם יהודים רבים ואולי כולם היו יהודים : מספרם נאמד ב־500 איש (עדות ההקלטה של בנימין אנוליק) : ב. אנוליק גם מזכיר בין המובלים למות — 200 ליטאים.
42. על כך מספרים כל שרידי יאנאלא שהועברו מכלא טאלין לשטותהוף : ראה גם עדותה של לידה וואלחאס (I.T.S.H 691).
43. עדותיהם של האחים ניסים ובנימין אנוליק : ה„דו־ה המיוחד“, 59. מסרם את תאריכי השמדתם של האלף : 8 באוגוסט עד ה־19 בספטמבר 1944.
44. עדותו של קארל אואא, סל, סח, 189—190.
45. שם, 190.
46. „דו־ה מיוחד“, 59.
47. מהנחת־הריכוז, בת־הכלא ומקומות הריכוז הניסאפואים של אסטוניה בימי הכיבוש הנאציסטי, רוסיה, 1961, סימון „ידושם“ (106/61) 04/15'2 : כנראה הייתה זו רשימה בה השתמש הקטיגור במשפט טאלין, 1961, כחילאנדי נאסרל בחודשים האחרונים 1178 איש ונורו 281 (דו־ה הקומיסאר של המשטרה הפוליטית בחילאנדי למשטרת תבטחון הגרמנית בטארטו).
48. יהודי ניסו קובנה שהועברו ב־26.10.1943 למחנות אסטוניה פוטרים כי במורדו נערך סיון ומשם נשלחו למחנה איווארא.
49. מתוך המאמר „הטרופנפירר ויילתם רייד ואחרים“ (רוסית), שתופיע ב„סובייטסקאא אסטוניה“, 1961 (ארכיון בילתיג).
50. דו־ה איינואקומאנדו א מס' 6 על המצב של האינואקומנדו, ס' 1 עד ה־31 באוקטובר 1941 (R-102), עד 15 בספטמבר היו בפארנו 87 אסירים יהודיים (דו־ה מסד כלא פארנו, 15.4.1941).

בתור מקורות למאמר זה שימשו:

(א) החומר המספרי (חקירות, כתביהאשמה, דיונימשפטים, סקירדין) שפורסם בשני המשפטים נגד המושעים הנאציים האסטוניים שנערכו בטאלין: (1) מס' עד 11 במרץ 1961 נגד אייזנשטון, קארל לינאס, ארדוין היקס, רוב החומר הזה מופיע תוך הסתמכות על ציטטות ספורטות מדברי הנאשמים והעדים בחוברת הרוסית, "סיכום ההאשמה", שהופיעה בטאלין ב־1961 (ציון מקוצר — "סיכום ההאשמה"), חומר רב על בתיחבל נמצא ב.רשימת המחנות ובתיחבלא" (בשפה הרוסית), שהשתמש בה הקסיגוד במשפט 1961 (י־דשם, 2:15-04).

(ב) סירסומים בספרים וכתבי־עת: (1) הספר, 12.000 "מאת ק. לאטיק דא. מארטינסון, שהופיע לאחר משפט 1961, בשפה הרוסית, בטאלין, 1962 (ציון המקור המקוצר — "12.000"; (2) הספר, "מלוגי סחאטיקי" (עברי צלב־הקרט), מאת א. מארטינסון, שהופיע לאחר משפט 1962, בשפה הרוסית בטאלין, 1962 (ציון מקוצר — "מלוגי סחאטיקי", או "סל. סח."); (3) הספר, "העם, היה ערני" ("People, be watchfull") מאת ר. קרוס שהופיע לאחר המשפט בשנת 1961, בשפה האנגלית בטאלין, 1962 (ציון מקוצר — "פסל"); (4) העתונים, "סובייטסקאא מולודינא" ר.מולודינא אסטוניי, המופיעים בשפה הרוסית בטאלין, ובהם דוחות ממשפטי 1961, 1962.

(ג) עדויותיהם של האחים ניסן ובנימין אגוליק (עדותו של ב. אגוליק תוקלטה ע"י מחבר המאמר), אימרת סטראסקובה ואולגה פולגה, (העדויות נמצאות בארכיוני "י־דשם" ובלה"ג).

(ד) דוחות — אינזאצגרוסה א' ואינזאצקוטאנד א I, מיסמכי ארלסון.

ראה גם מאמרי: "השמדת יהודי אסטניה", "מודעת", חוב' י"א, נובמבר 1969; וכן את ספרי: "מחנות היהודים באסטניה", י־דשם, ירושלים, 1979.

The Union emphasized the differences between German Jews and other Jews; pointed out the Jewish contribution to German nationalism through the dissemination of the Yiddish language, etc., propagated whole-hearted assimilation, viewed not as "a loss of identity", but as "cultural integration".

6. **Dr. Chaim Shamir** (Tel-Aviv University) presents a chapter of his paper: "Methodes and Activities of Antisemitic Societies and Institutions in the West".

It appears that the majority of these institutions in France and England maintained a regular contact with the diplomatic staff of the Nazi propaganda machine in their respective countries, thus becoming part of the Nazi apparatus.

Dr. Shamir introduces us to a gallery of personalities and organisations, describes their activities and connections in detail, and — assisted by clippings from documents — provides evidence of their actions and methods of indoctrination.

The above is part of a Ph.D. thesis about the "Jews in the Third Reich and Public opinion in Western Europe, 1933—1939".

7. **Shlomo Yitzchaky** continues his study of Jewish contributions to revolutions in Hungary. The appendix includes notes and conclusions concerning Fascist-Hungarian exiles in various countries.

8. **Dr. Marek Dvorzecky** presents additional parts of his paper dealing with the extermination of the Baltic Jews. The current issue includes a chapter about the Talin Camp.

9. **Books** — **Mr. Samuel Krakovsky** (formerly at the Jewish Historical Institute in Warsaw, now in "Yad Vashem" Institute in Israel) gives a detailed review of a book by Iranek Osmecki concerning Jewish-Polish relations during the war.

The author, a specialist in Polish military history, attempts to falsify facts in order to prove that the Poles had made efforts to rescue Jews and assist them in their struggle against Nazi occupation.

Mr. K. not only contradicts Osmacky's various allegations, but proves their opposite by means of a wealth of documents and relevant publications.

10. **Shlomo Markus**, librarian at Givat Chaviva, presents a bibliography of Hebrew publications, original and translated, dealing with the subjects of Fascism and Nazism. Notes are attached to the bibliographical items.